

۸ مناره و ۶۰ حجره دیدنی؛ یادگار صدراعظم

نام مسجد: شهید مطهری

سازندگان: میرزا مهدی خان قشقایی، محمود معمار، معمارباشی، حسین لرزاده و...
بانی: میرزا حسین خان سپهسالار ■ دوره ساخت: ۱۲۹۶ تا ۱۳۰۲ ■ محله: بهارستان

طرف عمارت بهارستان است. مسجد و مدرسه شهید مطهری مثل بسیاری از مساجد قدیمی و تاریخی تهران شبستان‌های تابستانی و زمستانی دارد. شبستان تابستانی روی ۴ پایه بزرگ ساخته شده و ۴ مناره بلند مسجد در اطراف آن قرار دارد. شبستان زمستانی هم پشت ایوان شرقی واقع شده و ۴ ستون سنگی یکپارچه دارد که بین هر چهار ستون، یک سقف گنبدی به کار رفته است. محراب عریض شبستان زمستانی هم با سنگ مرمر ساخته شده است. به گفته زمانی جلو در شرقی، محوطه نسبتاً کوچکی شبیه به چهارسوق وجود دارد که معماری سقف آن یکی از شاهکارهای معماری به نام طاق هفت کاسه یا طاق معلق است که از شاهکارهای میرزا جعفرخان معمارباشی به شمار می‌رود. ۶۰ حجره دور تا دور صحن مسجد را احاطه کرده‌اند که در ۲ طبقه واقع شده‌اند و نسبت به حجره‌های مدارس عالی دیگری که در تهران ساخته شده بزرگ‌تر و روشن‌تر به نظر می‌رسند.

مسجد شهید مطهری یکی از باشکوه‌ترین آثار اسلامی و شاهکار معماری در ایران به شمار می‌رود و از نظر معماری هم‌ردیف مدرسه مادر شاه اصفهان است. این مسجد بخش‌های دیدنی زیادی دارد. بنای اصلی مسجد ۸ مناره بلند دارد که ارتفاع بلندترین مناره به ۳۷ متر می‌رسد و کوچک‌ترین آنها ۲۵ متر ارتفاع دارد. همه مناره‌ها با آجر ساخته شده و روی آنها با کاشی کاری منحصر به فردی تزیین شده است. علیرضا زمانی، تهران‌پژوه می‌گوید: «صحن یا ایوان که مرکز مسجد به شکل مربع و چهار ایوان که سبک منحصر به فرد معماران ایرانی است ساخته شده است. این مسجد ۴ باغچه مشجر و ۴ پیاده‌راه با یک حوض مدور و بزرگ دارد که آب قنات مهران در آن جاری می‌شود. بالای ایوان شمالی دو گلدسته و ماذنه ساخته شده و ساعت بزرگ فرانسوی داخل آن نصب شده است. ساعت داخل ماذنه دو صفحه بزرگ دارد که یکی به طرف صحن مدرسه عالی و دیگری به

عکس: امیر رستگاری

مسجدی با منبر مرمرین و قبله‌نمای خورشیدی

نام مسجد: امام خمینی^{ره}

معمار: عبدالله خان معمارباشی

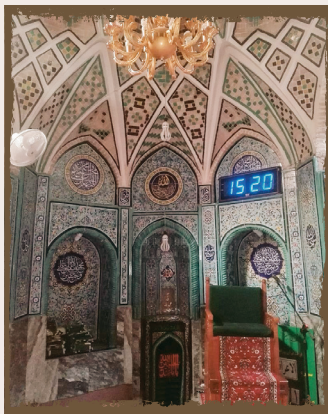
بانی: فتحعلی شاه ■ سال ساخت: ۱۱۸۶ ■ محله: بازار تهران

بزرگ‌ترین ایوان این مسجد که در شمال آن قرار گرفته به ایوان تابستانی معروف است و در تابستان‌ها برای اقامه نماز جماعت از آن استفاده می‌شد. بالای این ایوان گلدسته‌های کاشی کاری شده چشم‌انداز زیبایی به مسجد داده که توجه هر رهگذری را به خود جلب می‌کند. بنا بر تعریف زمانی، در بخش جنوبی مسجد بنای گنبدخانه قرار گرفته و این گنبدها از دو قسمت تشکیل شده است. همچنین در این مسجد، دو شبستان در بخش گنبدخانه آن ساخته شده است. وجود منبر ۱۲ پله‌ای مسجد که از سنگ مرمر ساخته شده از دیگر جاذبه‌های مسجد امام خمینی (ره) است.

تقریباً ۲۰ سال بعد از تاجگذاری آغامحمدخان قاجار در تهران و انتخاب این شهر به عنوان دارالخلافه، کلنگ ساخت مسجد شاه (امام خمینی (ره)) امروزی به زمین زده شد. در واقع علت ساخت این مسجد ندری بود که آسیه خانم، مادر فتحعلی شاه، برای به تاج و تخت نشستن پسرش کرده بود. به گفته علیرضا زمانی، تهران‌پژوه، مسجد امام خمینی (ره) یکی از زیباترین مساجد چهار ایوانی و کامل‌ترین نوع مساجد ایرانی است که ۱۱ هزار مترمربع وسعت دارد. بنای این مسجد مربعی شکل یک چرخش نسبتاً ملایم به سمت قبله دارد. معماری آن دارای صحن میانی، گنبدخانه، شبستان‌های ستون‌دار، چهار ایوان در چهار گوشه، رواق‌ها، سردرهای شمالی، شرقی و غربی است. این تهران‌پژوه وجود ساعت خورشیدی برای تعیین طول روز و جهت قبله در وسط صحن مسجد را از دیگر ویژگی‌های معماری دومین بنای قدیمی تهران عنوان می‌کند و می‌گوید: «کنار حوض وسط صحن مسجد یک پایه سنگی قرار گرفته که روی آن یک علامت کوچک برای مشخص کردن جهت قبله وجود دارد. این قبله‌نما یا ساعت خورشیدی بر مبنای حرکت خورشید از شرق به غرب و با تشکیل سایه، زمان را در طول روز تعیین می‌کند.»

جلوه‌گری طاق‌های یزدی ساز

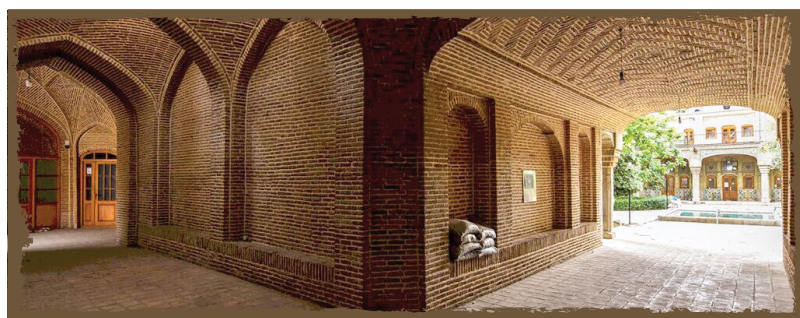

نام مسجد: خازن الملک

معمار: نامعلوم ■ بانی: محمدرحیم خان ■ سال ساخت: ۱۲۵۴ ■ محله: پاچنار

نعلی شکل است. سقف شبستان به صورت طاق و گنبد و طاق‌های آن یزدی‌ساز است. در قسمت میانی شبستان ۹ ستون وجود دارد. بدنه محراب هم آجر چینی است و قسمت طاقی شکل آن قوسی نیم‌دایره دارد و اطراف این قوس هره چینی است. به گفته زمانی، حجره‌های متعددی در حیاط مسجد وجود دارد که نشان می‌دهد، این مکان حوزه علمیه و مدرسه تحصیل طلاب است. در دل مسجد نیز امامزاده سیدولی قرار گرفته است. در این امامزاده کتیبه‌ای روی در ورودی گنبدخانه وجود دارد که مربوط به سال ۱۲۵۹ است و تاریخ ساخت مسجد را هم نشان می‌دهد.

مسجد و مدرسه «خازن الملک» به همت «محمدرحیم خان» مقلب به خازن الملک، صندوق‌دار خاصه دربار ناصرالدین شاه، ساخته شد. از مسجد خازن الملک به عنوان یکی از شاخص‌ترین مسجد مدرسه‌های دوره قاجار می‌توان یاد کرد. علیرضا زمانی، تهران‌پژوه، در باره ویژگی‌های معماری این مسجد می‌گوید: «ورودی‌های مسجد درون طاق‌نما واقع شده‌اند و قسمت طاقی شکل طاق‌نماها قوس کمانی تیز دارد و در این قسمت هره چینی اجرا شده است. درون این طاق‌نما کاشی کاری معقلی با طرح گره هندسی تزیین شده و قوس به کار رفته هم

۲ محراب در بنای ۱۵۰ ساله

نام مسجد: شهید بهشتی (سپهسالار قدیم)

سازندگان: سلمان زاده (معمار)، عبدالحسین زرین‌قلم (خطاط) قدم‌گاهی (کاشی کار)

بانی: میرزا محمدخان سپهسالار ■ دوره ساخت: ۱۲۳۹ تا ۱۲۴۵ شمسی ■ محله: پامنار

در طول ۱۵۰ ساله که از عمر آن می‌گذرد چند باری مرمت شده اما خوشبختانه بنای قدیمی آن تغییر چندانی نکرده و جز اضافه شدن چند حجره در طبقه دوم ساختمان مدرسه، همان هویت و ساختار اولیه را حفظ کرده است. این مسجد و مدرسه، دو محراب دارد؛ یکی محراب شبستان جنوبی یا همان مدرسه سپهسالار که با کاشی‌های فیروزه‌ای و مشکی تزیین شده و نیز محراب بزرگ شبستان شمالی که به صورت نیم‌هشت بنا شده و با کاشی معقلی و آجر سنتی تزیین شده است.

مسجد سپهسالار قدیم یا همان مسجد شهید بهشتی در نزدیکی مدرسه خان مروی یکی از چشم‌نوازترین مساجد تهران از دوران ناصرالدین شاه قاجار است. این مسجد و مدرسه در آغاز به نام مسجد و مدرسه میرزا محمدخان سپهسالار شهرت داشت اما پس از ساخت مسجد و مدرسه میرزا حسین خان سپهسالار قزوینی که به مسجد و مدرسه سپهسالار معروف شد، نام این مسجد را مسجد سپهسالار قدیم گذاشتند و آن مسجد تازه‌ساز به سپهسالار جدید شهرت یافت. بنای اصلی مسجد